

MUSTAQILLIK VA DIN

*DTPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha
ta'lim yo'nalishi 2- bosqich 2- guruh
talabasi*

**Eshmamatova Hayitgul Nazirqulovna
Abdujabborova Shahzoda Bobarajabzoda**

Annotasiya: *Ushbu maqolada mustaqillik yillarida O'zbekistonda diniy sohada amalga oshirilgan davlat siyosati va uning natijasi haqida so'z boradi. Muallif tarixiy ma'lumotlarga tayanib, mavjud ilmiy adabiyotlar asosida muammoni tahlil qilgan. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda diniy sohada amalga oshirilgan davlat siyosati va uning natijasi bo'yicha mavjud o'ziga xos jihatlarini o'rgangan.*

Kalit so'zlar: *Din, vijdon, dunyoqarash erkinligi, dinlararo bag'rikenglik, diniy konfessiyalar.*

Аннотация *В данной статье рассказывается о государственной политике, реализуемой в религиозной сфере Узбекистана в годы независимости и ее результатах. Автор проанализировал проблему на основе исторических данных и существующей научной литературы. Он изучил государственную политику, реализуемую в религиозной сфере в Узбекистане в годы независимости, и ее особенности.*

Ключевые слова: *Религия, совесть, свобода мировоззрения, межрелигиозная толерантность, религиозные конфессии.*

Abstract *This article talks about the state policy implemented in the religious sphere in Uzbekistan during the years of independence and its results. The author analyzed the problem based on historical data and existing scientific literature. He studied the state policy implemented in the religious sphere in Uzbekistan during the years of independence and its specific aspects.*

Key words: *Religion, conscience, freedom of worldview, interreligious tolerance, religious confessions.*

KIRISH

O'zbekiston o'z milliy mustaqilligi tufayli milliy urf-odatlarini, diniy qadriyatlarini tiklandi. «Navro'z» bayramidan diniy tamg'a olib tashlandi. Ma'naviy hayotimizdagi diniy bayramlar, hayit kunlari respublikamizda umumxalq bayrami sifatida nishonlanib kelinmokda. Ma'naviy hayotda islom dinining alohida o'rni bor. Prezidentimizning 1992 yil 7 martdagi farmoni bilan Vazirlar Maxkamasi xuzurida din ishlari bo'yicha qo'mita tashkil qilindi. 1992 yil 27 martda Prezidentimizning «Ro'za hayitini dam olish kuni deb ehlon qilish to'g'risida»gi Farmoni qabul qilindi. O'zbekistonda 18 ta konfessiya mavjud bo'lib, 3 mingga yaqin diniy tashkilotlar faoliyat yuritmoqda. Davlat ular bilan o'zaro munosabatda, o'z dunyoviy xususiyatini hisobga olgan

holda quyidagi tamoyillarga asoslanadi. Bu tamoyillarni Prezidentimiz Islom Karimov «O'zbekiston: 21 asr bo'sag'asida...» asarida ko'rsatib bergan edi. Bular:

- 1) Dindorlarning diniy tuyg'ularini xurmat qilish.
- 2) Diniy ehtiqotlarni fuqarolarning yoki ular uyushmalarining xususiy ishi deb tan oilish.
- 3) Diniy qarashlarga amal qiluvchi fuqarolarning ham, ularga amal qilmaydigan fuqarolarning ham xuquqlarini teng kafolatlash hamda ularni taqib qilishga yo'l quymaslik.
- 4) Ma'naviy tiklanish, umuminsoniy axloqiy qadriyatlarni qaror toptirish ishida turli diniy uyushmalarning imkoniyatlaridan foydalanish uchun ular bilan muloqat qilish yullarini izlash zarurati.
- 5) Dindan buzg'unchilik maqsadlarida foydalanishga yo'l qo'yib bo'lmasligini ehtirol etish kabilar.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 31-moddasida bayon etilganidek, Hamma uchun vijdon erkinligi kafaolanadi. Har bir inson xohlagan dinga ehtiqod qilish yoki xech qaysi dinga ehtiqod qilmaslik xuquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l quyilmaydi.

1.O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. -T.: «O'zbekiston», 2007. -6-12-b.

Anna shu moda asosida 1998 yil 1 mayda Oliy Majlis XI sessiyasida «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar tug'risida»gi qonunning Yangi tahriri qabul qilindi. Bugungi kunda O'zbekistonning mustaqilligini mustahkamlash, uning xavfsizligini ta'minlash demokratik, fuqarolik jamiyati qurishning muhim shartlaridan biridir. Lekin dindan, Ayniqsa islom dini qadriyatlarini tug'ri tushunmaslik natijasida hududimizda diniy ekstremizm, fundamentalizm, vaxobiylik xizbu taxrir kabi oqimlar paydo bo'lib, o'tish davrida ayrim qiyinchiliklarni bo'rttirib ko'rsatib, mamlakatimizning dunyoviy davlat yo'lidan borishiga qarshi bo'lgan oqimlar yuzaga keldi, ular mamlakatimizni islomiy davlat qurishni targ'ib qilmoqdalar. Masalan, 2005 yil 12-13 may kunlari Andijon shahrida yuz bergan qo'poruvchilik harakatlarida o'zlarini islom homiylari qilib ko'rsatgan akromiylar to'dasining qilmishlari xunrezliklarga sabab bo'ldi. Davlatimiz uning oldini olib, yoshlar orasida bunday oqimlarga kirib qolmaslik uchun targ'ibot ishlarini kuchaytirmoqda.

Milliy o'zlikni anglash aynan ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirish, o'z xalqining tarixi, madaniy merosini o'rganish, bugungi holati va ertangi istiqbolini aniq tasavvur etishdan boshlanadi. Milliy ma'naviy qadriyatlar ko'p asrlik tarixga ega. O'zbekistondagi tarixiy obidalar, madaniy yodgorliklar yo urf-odat va marosimlarni tahlil qilish, bularning paydo bo'lishi juda qadim zamonlarga borib taqalishini ko'rsatadi. Masalan, «Avesto» bundan 2700 yil muqaddam 12 ming mol terisiga oltin xarflar bilan bitilgan bu asar paydo bo'lishi uchun undan avval ham kamida necha ming yillik davr o'tganligi, teran hayotiy tajriba va hikmatlar to'planganligi, shubhasiz. Bu asar yuksak madaniy hayot, falsafa va fan, hottotlik va mushtariylik rivojlanishi natijasida yaratilganligi uchun ham shu paytgacha o'z qimmatini yo'qotmadi. Davrlar o'tishi bilan milliy ma'naviy qadriyatlar ham o'zgarib, rivojlanib, yangilanib, boyib boradi. Zamon ruhiga va taraqqiyot talablariga mos kelmay qolgan mehior va talablar inkor etiladi. Yangicha tasavvur va yondashuvlar, fazilat va odatlar hayotga kirib keladi.

XXI asr boshiga kelib axborot texnologiyalari tufayli globallashuv jarayoni yangi bosqichga ko'tarildi. Bu sharoitda milliy qadriyatlarga chetdan bo'ladigan tahsir beqiyos darajada zo'rayadi. Bu tahsir, bir tomondan, milliy madaniyatlarning boyishi, qadriyatlarning qayta baholanishi va yuksalishiga, ikkinchi tomondan esa, millatning ruhiyati va qadriyatiga yot bo'lgan odat va harakatlarning kirib kelishiga sabab bo'ladi. Islom Karimov «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida» asarida xalqning madaniy qadriyatlari, madaniy merosi ming yillar mobaynida SHarq xalqlari uchun qudratli ma'naviy kuch bo'lganligiga alohida ehtibor berdi. Bunda 1) sobiq mafkura tazyiqini; 2) ma'naviy va madaniy merosni tiklash O'zbekiston davlati siyosatida muhim vazifa sifatida belgilab olinganligini chuqur o'rganish, yoshlarning unga ehtiborini jalb etish muhim.

Jamiyatda ma'naviy qadriyatlarni tiklashga milliy-ma'naviy jarayoni sifatida qarashda quyidagi jihatlarga ehtibor berish lozim:

2.Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. -T.: «O'zbekiston», 1997, 31-40, 125-135, 149-162-betlar.

1.Xalqimiz istiqbol tufayli siyosiy mustaqillikni qo'lga kiritganligi.

2.O'z taqdirini o'zi belgilashning chinakam egasi bo'lganligi.

3.O'zining ma'naviy-tarixiy ildizlarini o'rganish imkoniyati yuzaga kelganligi, ammo uning juda murakkab jarayonlarda amalga oshirilayotganligi.

4 .Mustaqillikning dastlabki yillarida «siyosiy, madaniy ekstremizm xavfi» tug'ilishi mumkinligining hisobga olinganligi respublikada mustaqillikni saqlab qolishda, barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyatini chuqurroq, atroflicha, aniq misollar yordamida yoritish o'zining amaliy ahamiyatiga ega.

Mamlakatimiz mustaqillik yillarida barcha sohalarda katta yutuqlarga erishgani har birimizga g'urur va iftixor bag'ishlaydi. Muqaddas islom dinini o'rganish, uning arkonlarini emin-erkin ado etish, ajdodlarimizning boy madaniy merosini tadqiq qilish imkoniyati yaratildi.Xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirishda milliy qadriyat, o'zlikni anglash, tarixiy xotira muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'biri bilan aytganda, diniy qadriyatlar, hayotimizga shu qadar singib ketganki, ularsiz biz o'zligimizni yo'qotamiz. Yurtimizda yashayotgan 130 dan ortiq millat va elatlar, turli konfessiyalar vakillari uchun e'tiqod erkinligini ta'minlash, demokratik tamoyillarga asoslangan fuqarolik jamiyati barpo etish borasida keng ko'lamlı ishlar amalga oshirildi, - deydi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita raisi O.Yusupov. - Konstitutsiyamizda diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgani va qonun oldida tengligi, hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanishi, har kim xohlagan diniga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega ekani o'z ifodasini topgan. Fuqarolarning diniy ehtiyojini qondirish, qonuniy manfaatlarini himoya qilishda O'zbekiston Respublikasining "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonuni muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilayotir.

Hozirda davlat bilan din (diniy tashkilotlar) o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishning turli shakllari mavjud bo'lib, ular bugunga kelib quyidagi uchta asosiy turkumga ajratiladi:

1. Davlat-diniy tashkilot modeli - identifikatsion model. Bunday modelni biz, misol uchun, Daniya, Angliya, Gretsiya, SHvetsiya, Finlyandiya, Norvegiyada (ya'ni Evropa ittifoqining deyarli uchdan bir qismida), Saudiya Arabistoni, Bruney qirolligi, Qatar, Eron islom respublikasida kuzatishimiz mumkin.

2. Separatsion, ya'ni davlat dindan ajratilganligiga asoslangan model. Davlat bilan din o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishning bu turiga AQSH, Fransiya, Niderlandiya, Turkiya, MDH davlatlari, jumladan O'zbekiston Respublikasi kabi davlatlarni misol sifatida keltirish mumkin.

3. Karimov I.A. Inson, uning huquq va erkinliklari - oliy qadriyat. - T.14. - T.: O'zbekiston, 2006. - 61-97, 139-153, 248-265-b.

3. Kooperatsion - neytralitet modeli. Germaniya, Ispaniya, Italiya, Belgiya, Lyuksemburg, Avstriya kabi mamlakatlarida o'z aksini topgan.

Identifikatsion model muayyan tarixiy shart-sharoitlardan kelib chiqqan holda, Evropaning ayrim mamlakatlarida davlat dinini rasmiy belgilash prinsipiga amal qiladi. Jumladan, hozirgi kunda anglikan cherkovi (rasmiy nomlanishi - Angliya cherkovi) davlat maqomiga egadir. Qirolidagi diniy tashkilotlarning o'rni-mavqei bir qator parlament tomonidan qabul qilingan qonunlar hamda davlat va diniy tashkilot o'rtasidagi kelishuv-bitimlari bilan belgilanadi. SHunday hujjatlardan eng muhimi - 1534 yili qabul qilingan «Suprematiya (ustuvorlik) to'g'risidagi akt»dir. Unga binoan qirol anglikan cherkov rahbari hisoblanadi (1952 yildang buyon qirolicha). Monarx hukumat tavsiyasiga binoan episkoplarni tayinlaydi. Bunday episkoplarning aksariyat qismi lordlar palatasining a'zolaridir.

Barcha din xizmatchilaridan san (diniy unvon)ga bag'ishlash jarayonida qirolga itoatkorlik to'g'risida qasamyod qilishi talab etiladi. SHuningdek, cherkovning muhim hujjatlari, shuningdek anglikan cherkovining Bosh sinodi qarorlari, qonuniy kuchga kirishidan avval, parlament tomonidan tasdiqlanishi va qirol tomonidan ma'qullanishi lozim. Anglikan cherkovi xizmatchilari tomonidan rasmiylashtirilgan nikohlar yuridik kuchga ega. Diniy tashkilot o'zining barcha mablag'larini bevosita emas, balki «CHerkov vakolatdorlari» nomli davlat moliyaviy tashkiloti orqali tasarruf etadi. Bu tashkilot qo'lida Angliya cherkoviga rasmiy tegishli bo'lgan barcha moliya-mablag'lar to'planadi.

Shvetsiya, Daniya va Norvegiyada diniy tashkilotning maqomi boshqa mamlakatlarda bo'lgan maqomidan jiddiy farq qiladi. Skandinaviya mamlakatlarining xarakterli belgisi - protestantizmning qat'iy ustuvorligi hisoblanadi - bu mamlakatlarda aholining 90 foizidan ko'prog'i protestant cherkoviga mansubdir.

Yaqin va O'rta sharq mamlakatlarining aksariyatida davlat dini sifatida islom dini e'tirof etilgan bo'lib, ko'pincha, bu haqda ularning nomlarida ham ko'rsatiladi: Pokiston Islom Respublikasi, Eron Islom Respublikasi. SHu bilan birga islom Afg'oniston, Misr, Iroq, Jazoir, Tunis va Iordaniyada ham davlat dini sifatida e'tirof etilgan. 1979 yili 23 dekabrda tasdiqlangan Eron Islom Respublikasining Konstitutsiyasida aytilishicha, «Eronda 12 ta imomlarning mavjudligini nazarda tutuvchi ja'fariya mazhabi rasmiy din sifatida e'tirof etiladi hamda bu qoida abadiy o'zgarmas bo'lib qoladi» (12-modda). «Barcha fuqarolik, moliyaviy, iqtisodiy,

ma'muriy, madaniy, harbiy, siyosiy va boshqa qonun-qoidalar islom normalari asosida belgilanishi lozim» (4-modda).

Qirol bir vaqtning o'zida hukumat rahbari, oliy bosh qo'mondon va diniy rahbar sifatida namoyon bo'ladigan, mutlaq teokratik monarxiyaga Saudiya Arabistonini misol qilib keltirsa bo'ladi. Bu mamlakat Konstitutsiyada Qur'oni karim va Payg'ambar alayhis-salom sunnatlari har qanday normadan ustun ekani e'tirof etilgan. Saudiya Arabistonida mahalliy aholi to'liq islom diniga e'tiqod qiladi. SHuningdek, Makka va Madina shaharlariga islomdan boshqa dinga e'tiqod qiluvchi shaxsning kirishi taqiqlanadi. Qirollikda sud hokimiyati asosan shariat sudlari tomonidan Qur'on ko'rsatmalariga amal qilgan holda amalga oshiriladi.

Isroilda esa yahudiylik davlat dini bo'lib, bu mamlakatda din davlat mexanizmining bir qismi sifatida o'z aksini topgan. Mamlakatda yagona konstitutsiya mavjud bo'lmay, uning o'rniga Knesset tomonidan qabul qilinadigan qonunlar amal qiladi. 1952 yilgi qonunga binoan Isroil fuqaroligi yahudiylikdan boshqa dinga e'tiqod qiluvchi yoki umuman dinsiz yahudiylarga berilmaydi. Sinagoga va ravvinatning jamiyat turli sohalardagi aralashuvi nihoyatda keng bo'lib, ular o'zlari tomonidan chiqarilgan turli ko'rsatmalar orqali e'tiqod qiluvchi hayotining turli jabhalarini tartibga soladi. Ayrim mamlakatlarning konstitutsiyalarida diniy tashkilotning davlatdan ajratilganligi (separatsion model) mustahkamlangan bo'lib, bunda davlat dinni o'z fuqarolarining shaxsiy ishi sifatida ko'radi. Bunday holatni «erkin jamiyatda erkin e'tiqod» degan ibora bilan izohlasa bo'ladi. Separatsion model vakillaridan bo'lgan AQSHda davlat va dinning bir-biri ishlariga ikki tomonlama aralashmaslik, diniy jamoalarning erkinligi, diniy konfessiyalar o'rtasida davlatning betaraf ekanini nazarda tutuvchi diniy tashkilotning davlatdan qat'iy ajratilishi tamoyili keng yoyilgan. Diniy tashkilotning davlatdan ajratilishi prinsipi boshqa shaklda ham namoyon bo'lishi mumkin. Evropada bunday tizim diniy tashkilotga qarshi kurash jarayonlari natijasi sifatida shakllandi. XIX asr davomida Fransiyada davlat-din munosabatlari hamkorlikdan butunlay uzilishga qadar o'zgarib, 1905 yildan cherkov davlatdan rasmiy ravishda ajratiladi. SHunga bog'liq ravishda 1905 yili Fransiyada qabul qilingan qonun quyidagilarni tan oladi.

1.Vijdon va e'tiqod erkinligi;

2.Davlat tomonidan diniy tashkilotlar va ularni moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlanishining taqiqlanishi;

3.Barcha dinlarga, hech bir istisnosiz teng munosabatda bo'lish.

Fransiyada qabuli qilingan dinning davlatdan ajratilishi to'g'risidagi qonun diniy marosim va urf-odatlarini bajo keltirish davlat hokimiyati ruxsati va nazorati bilan amalga oshirilishini belgilab qo'ydi. Kooperatsion, ya'ni neytralitet modeliga Germaniya federativ respublikasini misol tariqasida keltirish mumkin. GFR da davlat bilan diniy tashkilot o'rtasidagi munosabatlarda davlat hokimiyatining ustuvorligi e'tirof etilgan, davlat-diniy tashkilot huquqi vujudga keldi.

Veymar Konstitutsiyasi davridan boshlab Germaniyada davlat-cherkov munosabatlari sekulyarlik tamoyiliga asoslanadi. SHuningdek, davlat hokimiyati bilan diniy tashkilot muunosabatlari muayyan masofa saqlanadi. Hozirgi kunda bunday masofani «neytralitet»

termini bilan atash odat bo'lgan. Hozirgi kunda davlat-cherkov munosabatlari GFR Asosiy qonunining 140-moddasi asosida tartibga solinadi. O'z navbatida konstitutsiyaning mazkur moddasi 1919 yilgi Veymar Konstitutsiyasining 136-139, 141- moddalaridan tashkil topgan. Mazkur qoidalarga binoan GFR da davlat biror dinga rasmiy davlat dini maqomini bermaydi. GFRda diniy mashg'ulotlar davlat bilan diniy tashkilot o'rtasidagi o'zaro munosabatning o'ziga xos ifodasi bo'lib, diniy mashg'ulotlar davlat bilan diniy tashkilotning umumiy ishi sifatida e'tirof etiladi. GFR Konstitutsiyasining 7-moddasiga binoan, ommaviy maktablarda diniy ta'lim majburiy predmet sifatida o'qitiladi. Ko'rib chiqilayotgan model doirasida 1920 yilgi Avstriya konstitutsiyasida ham o'ziga xosliklar bor. Unda ham vijdon va e'tiqod erkinligi to'liq e'tirof etiladi. Avstriyada ham, GFRda bo'lgani kabi, cherkov davlatdan ajratilmagan. Katolik cherkovi davlat maqomiga ega bo'lmasa-da, diniy sohada hukmronlik qiladi va mafkuraviy hayotning turli jabhalariga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. E'tiqod qiluvchilarning taxminan 90% ni katoliklar tashkil etadi.

Yuqoridagi davlatlar misolidan ko'rinib turibdiki, xorijiy mamlakatlarda diniy tashkilotlarning huquqiy maqomini, davlatning dinga, vijdon va e'tiqod erkinligiga bo'lgan munosabatini tartibga soluvchi konstitutsiyaviy va qonunchilik normalari nihoyatda turli-tumandir. Konstitutsiyalar odatda, diniy tashkilot bilan davlat o'rtasidagi o'zaro munosabat asoslari, jamiyatda dinning tutgan o'rni bilan bog'liq masalalarni tartibga soluvchi maxsus moddalarni, ayrim hollarda esa bir-butun bo'lim va boblarni ham o'zida aks ettiradi. Umuman olganda esa, konstitutsiyalar konfessiyalar va e'tiqod qiluvchilar huquqlarining kafili bo'lib hisoblanadi.

O'zbekistonda tarkib topgan davlat va din o'rtasidagi munosabat o'z mohiyati, mazmuni va huquqiy asoslariga ko'ra separatsion modelga, ya'ni davlatdan din, umumta'lim maktablaridan diniy ta'limning ajratilganligi va vijdon erkinligi, konfessional bag'rikenglik ta'minlanganligiga asoslanadi. O'zbekiston dunyoviy davlat bo'lib, mamlaktimizda din davlatdan alohida bo'lib, bu haqda mamlakatimiz Konstitutsiyasining 61-moddasida shunday deyiladi: «Diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdirlar. Davlat diniy birlashmalarning faoliyatiga aralashmaydi». Bu g'oya «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi Qonunning 5-moddasida ham mustahkamlangan bo'lib, unda ham dinning davlatdan ajratilganligi, hech bir dinga yoki diniy e'tiqodga boshqalariga nisbatan biron-bir imtiyoz yoki cheklashlar belgilanishiga yo'l qo'yilmasligi belgilab qo'yilgan. Bu esa mamlakatimizda davlatning diniy ishlarga, dinning esa davlat ishlariga (qonun hujjatlarida ko'rsatilgan holatlar bundan mustasno, albatta) aralashmasligini anglatadi.

Buning zamirida davlat tomonidan turli dinlarga e'tiqod qiluvchi va dinga e'tiqod qilmaydigan fuqarolar, shu kabi tashkilotlar o'rtasida o'zaro murosa va hurmat o'rnatilishiga ko'maklashishi, ular o'rtasida vujudga kelishi mumkin bo'lgan qarama-qarshilik va keskinliklarning oldini olishi, diniy konfessiyalar o'rtasidagi tinchlik va totuvlikni qo'llab-quvvatlashi, diniy tashkilotlar zimmasiga davlat o'zining hech qanday vazifasini bajarishni yuklamasligi, ularning qonun hujjatlariga zid bo'lmagan faoliyatiga aralashmasligi kabilar yotadi.

Shu bilan birga O‘zbekiston Respublikasi demokratik prinsiplarga sodiqligini ifodasi sifatda davlatning din va diniy tashkilotlar bilan o‘zaro munosabatda quyidagi prinsiplarga amal qilishini e‘lon qildi:

- dindorlarning diniy tuyg‘ularini hurmat qilish;
- diniy e‘tiqodlarni fuqarolarning yoki ular uyushmalarining xususiy ishi deb tan olish;
- diniy qarashlarga amal qiluvchi fuqarolarning ham, ularga amal qilmaydigan fuqarolarning ham huquqlarini teng kafolatlash hamda ularni ta‘qib qilishga yo‘l qo‘ymaslik;
- ma‘naviy tiklanish, umuminsoniy axloqiy qadriyatlarni qaror toptirish ishida turli diniy uyushmalarining imkoniyatlaridan foydalanish uchun ular bilan muloqot qilish yo‘llarini izlash zarurati;
- dindan buzg‘unchilik maqsadlarida foydalanishga yo‘l qo‘yib bo‘lmasligini e‘tirof etish.

Yuqoridagilarga asoslangan holda, xulosa qilish mumkinki, biz yuqorida tahlil etgan davlat va din o‘rtasidagi munosabatning uch modeli davlat va din o‘rtasidagi munosabatning turli-tuman qirralarini jihatlarini va xossalarini to‘laligicha qamrab ololmaydi. Davlat va din o‘rtasidagi munosabatning bir modelida boshqa model elementlari ham uchrab qolishi mumkin. SHu jihatlarini hisobga olgan holda aytish mumkinki, davlat va din o‘rtasidagi munosabatning qaysi modelda bo‘lishi shu davlatning taraqqiyoti, undagi aholining mentaliteti, dinning xususiyati, mamlakatdagi demokratik vaziyat, inson huquqlarining ta‘minlanganligi, xalqaro ahvol, jamiyatning onggi kabi omillar ta‘sir etishi shubhasizdir.

2. O‘zbekistonda vijdon erkinligini ta‘minlanishi. Vijdon erkinligi tabiiy huquq va erkinliklar sirasiga kiruvchi, har bir shaxsning ajralmas huquqlaridan biridir. SHaxsning tabiiy huquqlari davlatning insonga bergan «tuhfasi» emas, balki insonning munosib turmush va hayot tarzini tanlash bilan bog‘liq real imkoniyati hisoblanadi.

Shu bilan birga, tabiiy huquqlar jumlasiga kiruvchi erkinliklarni qonun chiqaruvchi o‘zi xohlaganda qisqartirishi yoki cheklashga ham haqli emas. CHunki bu huquqlar insonlarga tabiatan (Xudo tomonidan) berilgan in‘om sanaladi. Vijdon erkinligi ham xuddi shunday.

Vijdon erkinligi insonning asosiy erkinliklaridan bo‘lsa-da, qonunda o‘z ifodasini topib, muhofaza ostiga olingandagina chin ma‘noda huquq darajasiga ko‘tariladi. Aks holda shaxsning qalb kechinmalarini ifodalovchi bu huquq haqiqiy ma‘nosini yo‘qotadi. Bu erkinlik deyarli barcha davlatlarning konstitutsiya va qonunlarida, shuningdek, qator xalqaro hujjatlarda huquqiy jihatdan himoyaga olingan. Atama sifatida «vijdon» so‘zi ko‘p ma‘noni anglatadi. Bu atama turli soha va ijtimoiy qatlamga mansub insonlar tomonidan turlicha qo‘llaniladi. A.Madvaliev tahriri ostida nashr etilgan «O‘zbek tilining izohli lug‘ati»da «vijdon» so‘ziga quyidagicha ta‘rif berilgan: «Vijdon» (arab. ehtiros, his-tuyg‘u, insof, diyonat) kishining o‘z xatti-harakati, qilmishi, yurish-turishi uchun odamlar, jamoatchilik oldidagi mas‘uliyat hissi, insoniylikning asosiy belgilaridan biri; diyonat, insof», deya izoh berilgan. Bundan ko‘rinib turibdiki, vijdon so‘zining birinchi ma‘nosi insoning o‘z xatti-harakatlari uchun o‘zgaralar oldidagi mas‘uliyat hissi hisoblanar ekan. Aslida olib qaraganda «vijdon» so‘zi ko‘p ma‘noli bo‘lgani bois uning huquq atamashunosligida ishlatilishi unchalik ham ijobiy hol emas. CHunki «Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida»gi Qonun talablariga ko‘ra qonun hujjatlarida foydalaniladigan

tushuncha va atamalar turlicha izohlash imkoniyatini istisno etishi lozim. SHuningdek, qonunda eskirgan hamda ko'p ma'noni anglatadigan so'zlar va iboralar, majoziy taqqoslashlar, sifatlashlar, kinoyalar qo'llanilishi mumkin emas. Lekin bu atama endi qonunchiligimizga kirib bo'ldi. Uni foydalanishdan chiqarib, yangi so'z ixtiro qilgandan ko'ra, atamaning mazmun-mohiyatini keng ommaga tushuntirish, izohlab berish maqsadga muvofiq. Shunday ekan, vijdon erkinligining birinchi ma'nosi aynan shaxsning e'tiqodi bilan bog'liq huquqi sifatida qabul qilgan holda shu mazmuni yoritishga harakat qilamiz. Huquqiy mezonda vijdon tushunchasi «vijdon erkinligi» shaklida keladi. O'zbekistonning asosiy qomusi - Konstitutsiyada ta'kidlanishicha «Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi» (31-modda), degan qoida mustahkamlangan. Bu qoidaga ko'ra «vijdon erkinligi» degan tushunchaning mazmun-mohiyati shaxsning xohlagan dinga e'tiqod qilishi bilan birga, hech qanday dinga e'tiqod qilmaslik ixtiyorini ham qamrab oladi. Bu modda so'ngida «diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi», degan muhim qoida asosida, har bir inson haqli bo'lgan huquqning buzilmasligi uchun qonuniy zamin tayyorlangan. Buning zamirida vijdon erkinligiga nisbatan har qanday tahdidni bartaraf etish istagi yotadi. Shunday qilib, Konstitutsiyamizdagi norma asosida vijdon erkinligi uch jihatni anglatadigan huquqiy kategoriya sifatida namoyon bo'ladi:

- Muayyan shaxs Xudoga ishonishi, xohlagan diniga e'tiqod qilishi mumkin;
- Xudoga va dinga ishonmasligi, ularga nisbatan betaraf bo'lishi mumkin.
- Dahriy, ya'ni hech bir dinga e'tiqod qilmaygina qolmasdan, balki ularni inkor etishi mumkin.

Bu vijdon erkinligi huquqi aynan shu masalalar bilan cheklanadi degani emas. Odatda, konstitutsiya davlatning asosiy qonuni bo'lib, yoritiladigan normaning umumiy jihatlarini o'zida qamrab oladi. Konstitutsiya asosida qabul qilingan qonun va qonun osti hujjatlarida norma kengroq yoritiladi va sharhlanadi. Konstitutsiyadagi 31-modda zamirida qabul qilingan «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi Qonunning 3-moddasi birinchi va ikkinchi banlarida bu tushuncha kengroq ochib berilgan. Unda aytilishicha, «Vijdon erkinligi fuqarolarning har qanday dinga e'tiqod qilish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslikdan iborat kafolatlangan konstitutsiyaviy huquqidir.

Fuqaro o'zining dinga, dinga e'tiqod qilishga yoki e'tiqod etmaslikka, ibodat qilishda, diniy rasm-rusumlar va marosimlarda qatnashish yoki qatnashmaslikka, diniy ta'lim olishga o'z munosabatini belgilayotgan paytda uni u yoki bu tarzda majbur etishga yo'l qo'yilmaydi». Demak, vijdon erkinligi faqat Xudoga ishonish yoki ishonmaslikdan tashqari, ibodat qilish, diniy rasm-rusmlar va marosimlarda ishtirok etish erkini, shuningdek, diniy ta'lim olish yoki olmaslikni o'z ixtiyori asosida belgilash huquqlarini ham o'z ichiga oladi. SHu o'rinda maslanning ikkinchi jihatini ham e'tiborga olish zarur, ya'ni O'zbekistonda diniy ta'lim maktab ta'limidan ajratilgan. SHuningdek, O'zbekiston qonunchiligida xususiy tartibdagi diniy ta'lim taqiqlanadi. SHunday ekan, diniy ta'lim maxsus vakolatga ega bo'lgan diniy ta'lim muassasalarida o'rganiladi. Shaxs dinga nomigagina ishonishi yoki xudojo'y bo'lishi, but va

sanamlar yoki jonivorlarga sig'inishi, dinsiz dahriy yoki butunlay dinga qarshi inson ham bo'lishi mumkin. Ammo shaxsning bu kabi qarashlari uni ayblash yoki tahqirlash uchun asos bo'lmaydi. Bu vijdon erkinligi huquqi asosida kafolatlangan imtiyoz hisoblanadi. Kimning qanday e'tiqodga ega bo'lishi yoki bo'lmasligi uning vijdoniga havola etiladi. Lekin havola etilayotgan e'tiqod qonunga xilof bo'lmasligi shart. YA'ni e'tiqod qilaman deb taqiqlangan diniy tashkilotlarga e'zo bo'lishi yoki ularning g'oyalarini targ'ib qilishi qonunga xilof sanaladi. SHu bilan birga, bir shaxs boshqa shaxsni e'tiqodiy qarashlaridan kelib chiqib tahqirlashi ham taqiqlanadi. O'z navbatida, bunday xatti-harakat javobgarlikka sabab bo'ladi. Ba'zi huquqiy adabiyotlarda «vijdon erkinligi» o'rnida «e'tiqod erkinligi» tushunchasini ham uchratish mumkin. Aslida «e'tiqod» (arabcha «i'taqada» fe'lidan) so'zi ham ko'p ma'noli so'zlar jumlasiga kirib, ishonch, imonli bo'lish, ko'ngilda tasdiqlash kabi bir necha ma'nolarga ega. Biz uchun kerakli bo'lgan ma'nosiga keladigan bo'lsak, Xudoga yoki umuman g'ayritabiiy kuchlarga imon keltirishni anglatadi. E'tiqod erkinligi ham vijdon erkinligi singari shaxsning biror dinni ixtiyor etib, unga e'tiqod qilishi huquqini anglatadi. Lekin bu huquq vijdon erkinligi qoidalari ruxsat beradigan dahriy bo'lish huquqini kafolatlamaydi. SHu kabi farqlar sababli ayrim davlatlar qonunchiligida (musulmon arab davlatlarida) vijdon erkinligi emas, e'tiqod erkinligi kafolatlangan. SHunga asosan agar inson amal qilib turgan dinidan chiqadigan bo'lsa, ayrim hollarda qonuniy jazo sanksiyalarining qo'llanilishi ham e'tiqod erkinligining o'ziga xos xususiyatini ko'rsatadi. Shunga ko'ra, aytish mumkinki, vijdon erkinligi e'tiqod erkinligidan kengroq tushuncha hisoblanadi. Vijdon erkinligi tushunchasi xalqaro huquqiy hujjatlarda ham atroflicha bayon etilgan. Jumladan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 18-moddasida shaxsning vijdon erkinligi huquqi kafolatlangan. Unda aytilishicha, «Har bir inson fikr, vijdon va din erkinligi huquqiga ega; bu huquq o'z dini yoki e'tiqodini o'zgartirish erkinligini va ta'limotda, toat-ibodat qilishda va diniy rasm-rusm hamda marosimlarni ommaviy yoki xususiy tartibda ado etish, o'z dini yoki e'tiqodiga yakka o'zi, shuningdek, boshqalar bilan birga amal qilish erkinligini o'z ichiga oladi».

Mazkur normaga ko'ra vijdon erkinligi shaxsqa quyidagi huquqlarni kafolatlaydi:

- shaxsning o'z dini yoki e'tiqodiga ega bo'lish;
- ta'limotda, toat-ibodat qilishda va diniy rasm-rusm hamda marosimlarni ommaviy yoki xususiy tartibda ado etish;
- o'z dini yoki e'tiqodiga yakka o'zi, shuningdek, boshqalar bilan birga amal qilish.

Bundan tashqari, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro Paktning 19-moddasida ham vijdon erkinligiga ayni shu mazmunda izoh berilgan. Shu o'rinda bir masalaga alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Vijdon erkinligi shaxsning o'z dini va e'tiqodini o'zgartirish huquqini kafolatlashi aniq. Lekin bunday o'zgartirish boshqa shaxsning ta'sirida bo'lmasligi shart. Aks holda, bu qonunchiligimizda taqiqlangan missionerlikning bir ko'rinishiga aylanib qolishi mumkin.

3. O'zbekistonda davlat va diniy tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlar. Inson va fuqarolarning vijdon erkinligi huquqini amalga oshirishlarida diniy tashkilotlarning muhim o'rni bor. Davlat bilan din o'rtasidagi munosabatlarda sub'ekt sifatida bir tomondan e'tiqod

qiluvchilar, ya'ni fuqarolar, ikkinchi tomondan davlat va uchinchi tomondan diniy tashkilotlar qatnashadi. O'zbekiston dunyoviy xarakterdagi davlat va diniy tashkilotlar davlatdan ajratilgan bo'lishiga qaramay, ularni jamiyatdan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi. SHu sababli davlat diniy tashkilotlarning qonuniy faoliyatini qo'llab quvvatlaydi, jamiyatning ma'naviy qadriyatlarini tiklanishi va rivojlanishida diniy tashkilotlar ko'magiga tayanadi, ya'ni O'zbekistonda din davlatdan ajratilgan bo'lsada, jamiyatning ajralmas bo'lagi hisoblanadi.

Bugungi kunda din bilan bog'liq huquqiy munosabatlarda ishtirok etuvchi fuqarolar va davlatning o'rni va ahamiyati birmuncha oydin bo'lsa-da, diniy tashkilotlar haqida, ularning maqomi va vazifalari, faoliyati haqida ma'lumotga ega bo'lish vijdon erkinligi sohasidagi bilim va ko'nikmalarning yanada ortishiga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasining «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi Qonunining 8-moddasi diniy tashkilotlarga bag'ishlangan bo'lib, unda aytilishicha, «O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining dinga e'tiqod qilish, ibodat, rasm-rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etish maqsadida tuzilgan ko'ngilli birlashmalari (diniy jamiyatlar, diniy o'quv yurtlari, masjidlar, cherkovlar, sinagogalar, monastirlar va boshqalar) diniy tashkilotlar deb e'tirof etiladi».

Diniy tashkilotga berilgan bu kabi ta'rif boshqa davlatlar qonunchiligida ham uchraydi. Jumladan, Armaniston Respublikasining «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi qonunida «Diniy tashkilot - bu fuqarolarning dinga e'tiqod qilish, ibodat, rasm-rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etish maqsadida tuzilgan ko'ngilli birlashmalari (cherkovlar, diniy jamiyatlar, eparxiyalar, monastirlar, diniy kongregatsiyalar, diniy o'quv yurtlari, nashriyotlar) dir» deya ta'rif berilgan. Rossiya Federatsiyasining «Vijdon erkinligi va diniy birlashmalar to'g'risida»gi federal Qonunining 8-moddasi 1-bandida: «Rossiya Federatsiyasi fuqarolari, Rossiya Federatsiyasi hududida doimiy va qonuniy asoslarda istiqomat qiladigan boshqa shaxslarning dinga birgalikda e'tiqod qilish va tarqatish maqsadlarida tuzilgan va yuridik shaxs sifatida qonun bilan belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tgan ko'ngilli birlashmalari», diniy tashkilot deb e'tirof etiladi. Demak, diniy tashkilot tushunchasiga berilgan ta'riflar o'rtasida mushtarak jihatlar mavjud. Umuman olib qaraganda diniy tashkilot inson va fuqarolarning vijdon erkinligi huquqini amalga oshirishlariga ko'maklashuvchi notijorat ko'ngilli tashkilot hisoblanadi. Mamlakatimizda faoliyat yuritadigan barcha diniy tashkilotlar O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, O'zbekiston Respublikasining «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi yangi tahrirdagi qonuniga va amaldagi boshqa qonunchilik hujjatlariga asosan tashkil etiladi va faoliyat ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi yangi tahrirdagi qonuniga asosan diniy tashkilotlar faoliyati fuqarolarning dinga e'tiqod qilish, ibodat qilish, diniy rasm-rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etishlariga ko'maklashishni maqsad qiladi.

Qonunchilikda diniy tashkilotlarning bir necha turlari e'tirof etiladi. Unga ko'ra, diniy jamiyatlar, diniy o'quv yurtlari, masjidlar, cherkovlar, sinagogalar, monastirlar va boshqa tashkilotlarga diniy tashkilot maqomi beriladi. Diniy tashkilot huquqiy jihatdan e'tirof etilishi uchun, avvalo, u qonuniy asoslarga ega bo'lishi lozim. Respublikamizda tuziladigan diniy tashkilotlar ustav (nizom)i O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi yoki uning joylardagi

organlarida ro'yxatdan o'tkazilgandan so'ng, yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, qonunchilikda belgilangan tartibda o'z faoliyatini olib borishi mumkin. Respublikamizning «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi» Qonuni va «O'zbekiston Respublikasida diniy tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi to'g'risida» Vazirlar Mahkamasi qarori asosida diniy tashkilot tuzish uchun to'rtta muhim shartga amal qilish kerak. Unga ko'ra diniy tashkilot tuzish uchun tashabbuskorlar:

- 18 yoshga to'lgan bo'lishlari lozim. Bu holat deyarli barcha davlatlarning qonunchiligida mustahkamlangan qoida bo'lib, shaxs 18 yoshga to'lgach o'z xatti-harakatining mazmun-mohiyatini to'liq anglab etadi va sudda da'vogar va javobgar bo'lish huquqiga ega bo'ladi.

- O'zbekistonda muqim yashayotgan bo'lishlari lozim. Diniy tashkilotda o'tkaziladigan ibodat va rasm-rusmlar asosan shu hududda muqim yashovchi insonlarga mo'ljallanadi. Bundan tashqari xorijda yashovchi insonning boshqa mamlakatda tashkil etiladigan diniy tashkilotni tuzishdan ko'zlangan maqsadi har doim ham ezgu bo'lavermaydi. Bunga yaqin o'tmishimizda ayrim diniy ekstremistik oqimlar tomonidan sodir etilgan jinoiy xatti-harakatlar misolida ham ko'rish mumkin.

- O'zbekiston fuqaroligiga ega bo'lishlari kerak.

- Bu esa, mamlakatimizdagi diniy tashkilotlar shaxsning millati, dinidan qat'i nazar faqat O'zbekiston xalqi tomonidan tuzilishi mumkin ekanini anglatadi. Lekin diniy tashkilotga a'zo bo'lishda shaxsning biror davlatning fuqarosi bo'lish-bo'lmasligining unchalik ahamiyati yo'q. Chunki, diniy tashkilotga a'zo bo'lish vijdon erkinligining tarkibiy qismi bo'lib, har bir shaxs bu huquqdan foydalanishga haqlidir.

- Son jihatdan 100 nafardan kam bo'lmasliklari shart qilinadi.

- Respublikamizning dastlabki tahrirdagi «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi» Qonunining 13-moddasida diniy tashkilot kamida o'n kishidan iborat o'n sakkiz yoshga to'lgan fuqarolar tashabbusi bilan tuzilishi qayd etilgan edi. Diniy tashkilotlar jamoat birlashmalaridan ayrim jihatlarda farq qiladi va mas'uliyati ham kattaroq. SHu bilan birga qonunchilikda belgilangan qoidalar jamiyat rivoji va zamon talabi bilan o'zgarishi muqarrar.

- Dunyo davlatlarining vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonunchiligiga e'tibor qaratisa, diniy tashkilot tuzish uchun zarur bo'lgan tashabbuskorlarga qo'yilgan minimal miqdor turlicha ekanini ko'rish mumkin. Jumladan, Rossiya Federatsiyasi va Qozog'istonda 10 nafar, Polsha, Litvada 15, Latviyada 25, Vengriyada 100, Armaniston va Qirg'izistonda 200, CHexiyada 300, Turkmanistonda 500 nafardan iborat fuqarolar tashabbusi bilangina diniy tashkilot tuziladi. Bu esa, diniy tashkilot tuzish borasidagi qoidalar har bir davlatning o'z shart-sharoitidan kelib chiqqan holda belgilanishini ko'rsatadi.

Diniy tashkilot tuzilib, ustav (nizom)i qabul qilingach, u bir oylik muddatda Adliya vazirligi yoki uning hududiy boshqarmalarida ro'yxatdan o'tkazilishi lozim. «O'zbekiston Respublikasida diniy tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi to'g'risida»gi Qaror asosida diniy tashkilotlar ro'yxatdan o'tish uchun tegishli hujjatlarni adliya organlariga taqdim etadilar. Taqdim etilishi lozim bo'lgan hujjatlar tuzilgan diniy tashkilotning qonuniylikini o'rganishga xizmat qiladi. Adliya organlari bir oylik muddatda ro'yxatdan o'tkazish bo'yicha

arizani ko'rib chiqadi va tashkilot ustavini ro'yxatdan o'tkazish, ro'yxatdan o'tkazishni rad etish yoki arizani inobatsiz qoldirish haqidagi qarorni qabul qiladi. «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi» Qonunga ko'ra ro'yxatdan o'tgan va tegishli konfessiyaga qarashli diniy tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish va yo'naltirib borish uchun ularning O'zbekiston bo'yicha yagona markaziy boshqaruv organlari tuzilishi mumkin. Markaziy boshqaruv organi Respublikaning kamida sakkizta hududiy tuzilmasida (viloyat, Toshkent shahri, Qoraqalpog'iston Respublikasi) faoliyat ko'rsatayotgan, tegishli konfessiyalarning diniy tashkilotlari vakillari ta'sis yig'ilishi tomonidan tuziladi. Yuqorida aytib o'tilganidek, Markaziy boshqaruv organining asosiy vazifasi o'z konfessiyasiga tegishli bir nechta diniy tashkilotlarning faoliyatini, dinga e'tiqod qilish, ibodat qilish, rasm-rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etish, diniy ta'lim berish, dinni targ'ib etish borasidagi maqsad va vazifalarini, harakat dasturlarini muvofiqlashtirish va yo'naltirib borishdan iborat.

Respublikamizda davlat organlari bilan diniy tashkilotlarning o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtirish hamda vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosini nazorat qilish vazifasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita zimmasiga yuklangan. Qo'mita har bir shaxsning vijdon va diniy e'tiqod erkinligi huquqi, fuqarolarning dinga bo'lgan munosabatidan qat'i nazar tengligini ta'minlash, shuningdek diniy tashkilotlar faoliyati bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solish sohasidagi vazifalarni hal etish vakolati berilgan davlat boshqaruvi organi hisoblanadi. U mahalliy davlat hokimiyati organlari bilan birgalikda vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq diniy masalalarni hal qilishda yagona siyosatni amalga oshiradi.

Bugungi kunda O'zbekistonda Adliya organlaridan rasman ro'yxatdan o'tgan 16 ta diniy konfessiya (Islom, Rus pravoslav cherkovi, Rim-katolik cherkovi, Nemis-lyuteran cherkovi, Arman-apostol cherkovi, To'liq injil xristianlari, Evangel-xristian baptistlar cherkovi, Novoapostol cherkovi, Ettinchi kun adventistlari, «Golos bojiy», Iegovo shohidlari, Koreys protestant cherkovlari, YAhudiylik, Bahoiylik, Krishnani anglash jamiyati, Buddaviylik) faoliyat olib bormoqda. Ularning jamiyat hayotida birdek ishtirok etishlari uchun zarur imkoniyatlar yaratib berilgan. Diniy tashkilotlarni vijdon erkinligini ta'minlashdagi o'rni va ahamiyatini hisobga olib davlat tomonidan ularga bir qator imtiyozlar ham belgilangan. Jumladan, «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi qonunning 16-moddasida diniy tashkilotlar muayyan miqdorda davlat mulkidan foydalanishlari mumkin ekani ko'rsatilgan. SHunga ko'ra, diniy tashkilotlar o'z ehtiyojlari uchun davlat organlari tomonidan shartnoma asosida beriladigan binolar va mol-mulkdan foydalanishga haqlidir. Bu esa tegishli hokimiyat organlari ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining «Madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida»gi qonunining 27-moddasiga muvofiq tarixiy va madaniy yodgorliklar ob'ektlari va buyumlar diniy tashkilotlarga tekin foydalanish shartnomasi shartlarida berib qo'yilishi ko'zda tutilgan. Bundan tashqari, Vazirlar Mahkamasining «Din sohasidagi ma'naviy-ma'rifiy, ta'lim ishlarini va faoliyatni takomillashtirishda ijtimoiy ko'mak va imtiyozlar berish to'g'risida»gi Qarorini bir so'z bilan diniy tashkilotlarga nisbatan belgilangan

sanatsiya deb atash mumkin. Chunki, bu Qaror diniy tashkilotlarga kommunal xizmatlar uchun olinadigan to'lovlarni yuridik shaxs sifatida emas, balki jismoniy shaxslardan olinadigan miqdorda to'lash huquqini berdi. Kommunal xizmat to'lovlaridagi farq tufayli yuzaga kelgan tushumlar va ziyoratgohlardan tushadigan xayriya mablag'larini O'zbekiston musulmonlari idorasi tizimidagi masjidlarini ta'mirlash, diniy ta'lim muassasalarining o'quv va moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, o'qituvchi-mudarris va imom-xatiblarning mehnatini rag'batlantirish ishlariga sarflash belgilab qo'yildi.

Diniy tashkilotlarga hukumat darajasida bu kabi ijtimoiy yordamlarning berilishini ham davlatning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy konfessiyalarni rivojlanishiga qaratilgan chora-tadbirlarining amaliy ifodasi sifatida baholash mumkin.

XULOSA

Xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirishda milliy qadriyat, o'zlikni anglash, tarixiy xotira muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun, mustaqillik yillarida avvalo azaldan qadriyatga aylangan islom dinini yuksaltirishimiz kerak. Buning uchun hamma fuqaro teng huquqqa ega bo'lishi kerak. Shu bilan birgalikda hamma o'z huquqini to'g'ri bilishi ham ahamiyatga ega. Har kim o'zi xohlagan dinga e'tiqot qilishi mumkin, bu qonunlarda ham belgilangan. Bu vijdon erkinligi deyiladi: vijdon erkinligi shaxsning konstitutsiyaviy tabiiy huquqi bo'lib, davlat bu erkinlikni huquqiy kafolatlash va amalda ta'minlash tadbirlarini ro'yobga chiqarish bilan bir qatorda, uni poymol etishga nisbatan har qanday tahdidning oldini olishga ham intiladi. Qonun ustuvorligi eng oliy mezon bo'lgan fuqarolik jamiyatining har bir a'zosi ushbu qonuniy talabga to'g'ri munosabatda bo'lib, uning hayotga tatbiq etilishiga hissa qo'shishi lozim. Chunki eng muhim konstitutsiyaviy huquqlardan bo'lgan vijdon erkinligi huquqining amalda ro'yobga chiqarilishi fuqarolik jamiyatining ma'naviy-madaniy rivojlanganlik darajasining ham muhim ko'rsatkichlaridan hisoblanadi. Mustaqillikka erishgan O'zbekiston Respublikasi mutaassiblik, ekstremizm va terrorchilikning mintaqaviy va umumbashariy miqyosdagi xavf ekanidan kelib chiqib, jahon hamjamiyati unga qarshi birgalikda kurashishi lozimligi to'g'risidagi g'oyani jahonning nufuzli tashkilotlari minbarlaridan e'lon qildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimov 1993-yil 28-sentabrda BMT Bosh Assambleyasining 48-sessiyasida qilgan ma'ruzasida jahon hamjamiyatini Afg'oniston muammosini izchil o'rganish va yechishga chaqirdi. Shunday qilib, O'zbekistonda barcha shaxslarning vijdon va e'tiqod erkinligi huquqini ta'minlashga xizmat qiluvchi diniy tashkilotlarning hech bir to'siqlarsiz, qonunda belgilangan tartib va asoslarda faoliyat olib borishlari uchun tegishli huquqiy asos va tashkiliy shakllar ta'minlangan. Bu holat davlatimizning dunyoviy demokratik davlat sifatida rivojlanayotgani hamda diniy bag'rikenglik tamoyillariga sodiq ekanini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. -T.: «O'zbekiston», 2007. -6-12-b.
- 2.Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. -T.: «O'zbekiston», 1997, 31-40, 125-135, 149-162-betlar.
- 3.Karimov I.A. Inson, uning huquq va erkinliklari - oliy qadriyat. - T.14. - T.: O'zbekiston, 2006. - 61-97, 139-153, 248-265-b.
- 4.Karimov I.A. El-yurtga halol, vijdonan xizmat qilish - har bir rahbarning muqaddas burchi. Andijon viloyat xalq deputatlari Kengashining navbatdan tashqari sessiyasida so'zlangan nutq. T.12. - T.: O'zbekiston, 2004. - 285-312-b.
- 5.Yo'ldoshev X., Rahimjonov D., Komilov M. Dinshunoslik (Ma'ruzalar matni) T., 2000y.
- 6.Xusanov S. Jumaniyozov X. Mirjavharova D. Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning ma'naviy-ma'rifiy asoslari. T.:2005 y
- 7.www.ziyonet.uz
- 8.www.tuit.uz
- 9.www.Hozir.org
- 10.www.arxiv.uz